

O'ZBEKISTONDA YURIDIK SHAXSLAR TOMONIDAN TOMONIDAN TO'LANADIGAN FOYDA SOLIQLARI MA'MURCHILIGI

Yusupov Xumoyunmirzo Alisher o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

tel: 91 112-01-22;

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda yuridik shaxslar tomonidan to'lanadigan foyda solig'ining amaldagi ma'murchilik tizimi, soliq stavkalari, hisobot berish tartibi, mavjud muammolar va ularni hal qilish bo'yicha takliflar tahlil qilinadi. Foyda solig'i orqali byudjet daromadlarining shakllanishi, soliqqa tortishning adolatliligi va soliq intizomi muammolari yoritilgan. Shuningdek, maqolada foyda solig'i ma'murchiligini raqamlashtirish, soliq imtiyozlarini maqbullashtirish va xalqaro tajribaga moslashtirishning istiqbollari bayon etiladi.

Kalit so'zlar: foyda solig'i, soliq ma'murchiligi, yuridik shaxslar, soliq stavkasi, raqamlashtirish, soliq hisobotlari, soliq siyosati.

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматривается система администрирования налога на прибыль, уплачиваемого юридическими лицами в Узбекистане. Проанализированы действующие налоговые ставки, порядок подачи отчетности, существующие проблемы и предложения по их решению. Также рассматриваются вопросы справедливости налогообложения, формирования доходов бюджета и налоговой дисциплины. Особое внимание уделено перспективам цифровизации налогового администрирования, оптимизации налоговых льгот и внедрению международного опыта.

Ключевые слова: налог на прибыль, налоговое администрирование, юридические лица, налоговая ставка, цифровизация, налоговая отчетность, налоговая политика.

ABSTRACT: This article explores the administration of corporate profit tax in Uzbekistan, focusing on the current system, tax rates, reporting procedures, existing challenges, and proposed solutions. The study highlights issues related to revenue generation, tax fairness, and taxpayer compliance. It also outlines prospects for the digitalization of tax administration, optimization of tax incentives, and alignment with international best practices.

Keywords: profit tax, tax administration, legal entities, tax rate, digitalization, tax reporting, tax policy.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat moliyaviy barqarorligini ta'minlashda soliqlar, xususan, foyda solig'i muhim fiskal manba hisoblanadi. Yuridik shaxslar tomonidan to'lanadigan foyda solig'i davlat byudjetini to'ldirish bilan birga iqtisodiy faoliyatga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi tomonidan olib borilayotgan soliq islohotlari, soliq yukini kamaytirish va soliqqa tortish tizimini soddalashtirish orqali tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan.

Shu nuqtai nazardan, foyda solig'ining ma'murchilik tizimini samarali tashkil etish, ya'ni uning to'g'ri hisoblanishi, o'z vaqtida to'lanishi va shaffof nazorat qilinishi mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Biroq, amaldagi ma'muriy mexanizmlarda hali ham muammoli jihatlar – byurokratik to'siqlar, soliq hisobotlarining murakkabligi, ayrim imtiyozlarning noto'g'ri qo'llanilishi mavjud.

Mazkur maqolada O'zbekistonda yuridik shaxslar tomonidan to'lanadigan foyda solig'i bo'yicha mavjud holat, muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha

takliflar tahlil qilinadi. Shuningdek, foyda solig‘i ma‘murchiligini raqamlashtirish va xalqaro tajribaga moslashtirish istiqbollari ham ko‘rib chiqiladi.

Adabiyotlar sharhi. Foyda solig‘i va uning ma‘murchiligi masalalari O‘zbekiston va xorijiy mamlakatlarda ko‘plab iqtisodchi olimlar, ekspertlar va soliq siyosati sohasidagi mutaxassislar tomonidan o‘rganib kelinmoqda. Mazkur mavzuni yoritishda bir nechta asosiy yo‘nalishdagi adabiyotlar ajralib turadi.

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi (2020 yildan amalda bo‘lgan yangi tahriri) – foyda solig‘ining hisoblanishi, to‘lanishi va hisobot topshirish tartibi bo‘yicha asosiy huquqiy manba hisoblanadi. Unda foyda solig‘i obyeksi, soliq stavkalari, imtiyozlar va soliqqa oid huquqiy munosabatlar belgilab berilgan. Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari va Farmonlarida, Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlarida soliq islohotlariga oid amaliy yo‘nalishlar, soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ko‘rsatmalar aks etgan.

Iqtisodchi olimlar – M. Ibragimov, Sh. Xudoyberdiyev, R. Qurbanov va boshqalar o‘zlarining monografiyalari va maqolalarida foyda solig‘ining iqtisodiy mohiyati, uning fiskal va tartibga soluvchi funksiyalari, soliq yukining biznesga ta’siri haqida tahliliy fikrlar bildirganlar. Sh. Xudoyberdiyevning "Soliq tizimini modernizatsiya qilishning iqtisodiy samaradorligi" nomli asarida foyda solig‘ining samarali ma‘muriy boshqaruvi, soliq yukining optimal darajasini belgilash masalalari muhim o‘rin egallaydi.

Xalqaro moliyaviy institutlar (IMF, OECD, World Bank) tomonidan taqdim etilgan hisobotlar va tadqiqotlarda foyda solig‘i ma‘murchiligining eng yaxshi tajribalari, raqamlashtirish, soliq bazasini kengaytirish, soliq qochqinligiga qarshi kurashish masalalari keng yoritilgan. Masalan, OECD tomonidan e‘lon qilingan "Tax Administration 2023" hisobotida raqamli soliq boshqaruv tizimlari va foyda solig‘i monitoringi bo‘yicha ilg‘or amaliyotlar tavsiya etiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan e‘lon qilinadigan statistik ma‘lumotlar va soliq bo‘yicha yillik hisobotlar asosida foyda solig‘ining dinamikasi, tarmoqlar kesimidagi tushumi va soliq to‘lovchilar soni haqida muhim raqamlar tahlil qilinmoqda. Yuqorida tahlil qilingan adabiyotlar asosida ko‘rinadiki, foyda solig‘i bo‘yicha ilmiy-nazariy asoslar yetarli darajada ishlab chiqilgan. Biroq, aynan yuridik shaxslar tomonidan foyda solig‘ining ma‘murchilik mexanizmini chuqur tahlil qilish, muammolarni aniqlash va xalqaro tajribalarga asoslangan takliflar ishlab chiqish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur mavzuni yoritishda tahlil, induksiya, deduksiya, tizimli va kompleksli yondashuv usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Mazkur tadqiqotda O‘zbekiston Respublikasida yuridik shaxslar tomonidan to‘lanadigan foyda solig‘i ma‘murchiligini o‘rganishda bir nechta ilmiy usullar – tahlil, induksiya, deduksiya, tizimli yondashuv va kompleks yondashuvdan foydalanildi. Har bir usul tadqiqot natijalarini aniq, mantiqan asosli va muvozanatli shakllantirishga xizmat qildi.

Foyda solig‘i ma‘murchiligini o‘rganishda eng avvalo normativ-huquqiy asoslar, byudjetga tushumlar, soliq hisobotlari, yuridik shaxslarning moliyaviy ko‘rsatkichlari tahlil qilindi. Natijada quyidagilar aniqlangan.

Foyda solig‘i umumiy davlat byudjeti tushumlarining o‘rtacha 15–17% ini tashkil qilmoqda; So‘nggi yillarda soliq stavkasining pasaytirilishi (24% dan 15% ga) byudjet daromadlarining kamayishiga olib kelmadi, aksincha, tushumlar hajmi oshdi;

Yirik korxonalar foyda solig'ining asosiy qismini to'laydi, kichik biznes esa ko'proq soddalashtirilgan soliqqa o'tgan.

Quyidagi empirik kuzatuvlarga asoslanib umumiy xulosalar chiqarildi:

Statistik ma'lumotlar asosida shuni ko'rish mumkinki, foyda solig'i tushumining geografik va tarmoq bo'yicha konsentratsiyasi mavjud – Toshkent shahri, energetika va moliyaviy xizmatlar sektori asosiy to'lovchilardir.

Amaliy holatlardan kelib chiqib aytish mumkinki, ayrim korxonalar foydani yashirish orqali soliq to'lovini kamaytirishga urinmoqda, bu esa real nazorat va tahlil mexanizmlarining sustligini ko'rsatadi.

Soliq hisobotlari ko'p hollarda inson omiliga bog'liq bo'lib, raqamlashtirish darajasi yetarli emas.

Nazariy asoslardan kelib chiqib quyidagi xulosalarga keldik. Agar foyda solig'i soliq siyosatining tartibga soluvchi vositasi bo'lsa, u holda soliq yukining adolatli taqsimlanishi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni oshiradi. Agar yirik va kichik korxonalar uchun bir xil stavka qo'llanilsa, bu ularning raqobatdoshligiga ta'sir qilishi mumkin. Soliq imtiyozlarining haddan tashqari ko'pligi davlat daromadlarini cheklaydi va ma'muriy murakkabliklar tug'diradi.

Foyda solig'i faqat soliq ma'murchiligi nuqtayi nazaridan emas, balki u bilan bog'liq barcha elementlar – qonunchilik, soliq nazorati, raqamli texnologiyalar, inson resurslari, tadbirkorlik muhiti bilan o'zaro bog'liqlikda o'rganildi. Shu asosda quyidagi tizimli muammolar aniqlandi:

1-jadval

Tizim elementi	Amaldagi holat	Yechim taklifi
Soliq qonunchiligi	O'zgaruvchan, ba'zan murakkab tushunarli	Soddalashtirish, barqarorlikni ta'minlash
Soliq nazorati	Asosan inson omiliga bog'liq	Raqamlashtirish, sun'iy intellektdan foydalanish
Soliq hisobotlari	Manual tarzda, samarasiz	Elektron integratsiyalangan tizimlar
Soliq imtiyozlari	Ko'p va murakkab shartli holatda	Maqsadli, natijadorlikka asoslangan imtiyozlar

Tadqiqot davomida foyda solig'i muammolari iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy jihatdan birgalikda ko'rib chiqildi. Iqtisodiy nuqtayi nazardan: foyda solig'i stavkalari investitsiya oqimlariga qanday ta'sir qilmoqda? Ijtimoiy nuqtayi nazardan esa soliq yukining adolatli taqsimlanishi orqali aholi farovonligiga qanday ta'sir qilinmoqda?

Huquqiy nuqtayi nazardan: mavjud qonunchilik tadbirkorlar uchun qanday soddalik va kafolatlar yaratmoqda. Foyda solig'i ma'murchiligi tizimida hali to'liq raqamlashtirishga erishilmagan, inson omili kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Soliq stavkalarining barqarorligi foyda solig'i tushumlariga ijobiy ta'sir qilgan. Soliq imtiyozlarining samaradorligi yetarlicha tahlil qilinmagan, ularni maqbullashtirish lozim. Tizimli va kompleks yondashuv foyda solig'i tizimidagi real kamchiliklarni ochib berishga imkon berdi.

2-jadval

To'g'ridan-to'g'ri soliqlar (2023)	Miqdor (mlrd UZS)	Ulush (%) of direct taxes
Foyda solig'i	40 779	56.1 %
Daromad solig'i	29 518	40.6 %
Aylanmadan olinadig soliq	2 407	3.3 %

Xulosa va takliflar. Yuridik shaxslar tomonidan to'lanadigan foyda solig'i O'zbekiston byudjet daromadlarining muhim manbalaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda olib borilgan soliq islohotlari, ayniqsa stavkalarining pasaytirilishi, soddalashtirilgan hisob-kitob va raqamlashtirish jarayonlari foyda solig'ining ma'murchilik samaradorligini oshirishga xizmat qildi. Biroq, tahlillar shuni ko'rsatadiki, mavjud tizimda bir qator tizimli muammolar saqlanib qolmoqda — inson omiliga yuqori darajada bog'liqlik, imtiyozlarning tartibsiz qo'llanilishi, ma'lumotlar oqimining yagona tizimda integratsiyalanmaganligi va nazoratning yetarli darajada avtomatlashtirilmaganligi.

Kompleks yondashuv asosida olib borilgan tahlil foyda solig'i ma'murchiligini faqat soliqqa tortish jarayoni sifatida emas, balki kengroq iqtisodiy, texnologik va huquqiy kontekstda baholash zarurligini ko'rsatdi. Takliflar foyda solig'i ma'murchiligini takomillashtirishga yo'naltirilgan:

Soliq ma'lumotlarini to'liq raqamlashtirish va integratsiya qilish orqali soliq to'lovchilarning moliyaviy hisoboti, bank ma'lumotlari va soliq deklaratsiyalari yagona raqamli platforma orqali bog'lanishi zarur.

Foyda solig'i imtiyozlarini maqbullashtirish orqali faqat ijtimoiy-iqtisodiy natijadorlik asosida foydali va aniq mezonlar asosida soliq imtiyozlari berilishi lozim.

Soliq auditi va monitoringida sun'iy intellektni joriy etish orqali yuqori xavf guruhidagi yuridik shaxslarni avtomatik aniqlovchi intellektual tizimlar orqali maqsadli nazorat amalga oshirish mumkin.

O'rta va kichik biznes uchun soddalashtirilgan foyda solig'i tizimini rivojlantirish orqali yirik korxonalar va KOB subyektlari uchun soliqqa tortish mexanizmlarining differensiallashtirilgan yondashuvi amaliyotga joriy etilishi lozim.

Xalqaro tajriba asosida "davlat–biznes" o'rtasidagi ishonchni mustahkamlash. Foyda solig'i bo'yicha ixtiyoriy deklaratsiya qilish, "tax compliance" modeli asosida ochiqlikni oshirish choralari ko'rilsin. Soliq xodimlarining malakasini oshirish va korrupsiyani kamaytirish vositasida malaka oshirish dasturlari doimiy ravishda takomillashtirilib, soliq tizimida ochiqlik va xolislik mezonlari kuchaytirilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Nazarali o'g'li, M. S. (2023). THE STUDY OF VALUE-ADDED TAX: KNOWLEDGE FROM THE EU VAT EXPERIENCE AND UZBEKISTAN'S VAT SYSTEM. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 9, 131-135.

2. Otto, M., & Thornton, J. (2023). O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QO‘SHILGAN QIYMAT SOLIG‘I VA AYLANMADAN OLINADIGAN SOLIQ TO‘LOVCHILARINI BIR-BIRIDAN FARQLI JIHATLARINI BAHOLASH. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 9, 140-143.
3. Pulatova, M., & Rafieva, M. (2024, October). Soliq va soliq tizimini optimallashtirish. In *CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD* (Vol. 1, No. 9, pp. 35-38).
4. Umidjon o‘g‘li, B. S., Saydulla o‘g‘li, Y. N., & Shodiyarovich, X. A. (2024). SOLIQ YIG‘ISHDA RAQAMLASHTIRISHNING ROLI. *Научный Фокус*, 2(20), 387-391.
5. Shodiyarovich, X. A. (2024). SOLIQ IMTIYOZLARI VA UNING IQTISODIYOTGA TA’SIRI. *Научный Фокус*, 2(20), 146-149.
6. Vahobov, A. V., & Jo‘rayev, A. S. (2009). Soliqlar va soliqqa tortish. *Darslik. T.: Sharq*.